

เข็มพิษ!!! ปลากะเบนกับการปฐมพยาบาลเมื่อถูกพิษ

ว่าที่เรือโทหญิง ชาลิสสา สุทธิสัมพันธ์กุล
อาจารย์พยาบาล วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ

สถานที่พักผ่อนที่คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึง และอาจจะปฏิเสธไม่ได้ว่าทุกคนอยากไปท่องเที่ยวหรือได้เคยไปสัมผัสกันมาแล้วนั้น ก็คือทะเล ทะเลมีความสวยงามของน้ำทะเล หาดทราย รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยในทะเล ทั้งบริเวณน้ำตื้นหรือน้ำลึก แต่ภายใต้ความสวยงามของทะเลเหล่านั้น เมื่อเราเดินเล่นที่ริมชายหาด หรือลงเล่นน้ำ ดำน้ำดูสัตว์ทะเล เราอาจพบเจอสิ่งที่ทำให้เกิดอันตรายกับตัวเราได้ หนึ่งในอันตรายนั้นอาจเกิดจากการได้รับบาดเจ็บจากการโดนเสียดของปลากะเบนที่มันแทง และยังสามารถรับพิษที่ถูกปล่อยจากเงี่ยงของปลากะเบนเข้าสู่ร่างกายทางบาดแผล ซึ่งโดยธรรมชาติปลากะเบนจะอยู่ตามพื้นทราย โคลน และไม่ทำร้ายมนุษย์ ยกเว้นแต่เมื่อถูกรบกวน หากเราเดินเล่นอยู่บริเวณชายหาดแล้วไปเหยียบถูกปลากะเบน ปลากะเบนก็อาจจะตกใจว่ายน้ำหนีพร้อมกับสะบัดหางที่เป็นเงี่ยงมีพิษใส่เราได้ หรือปลากะเบนบางตัวที่มีขนาดใหญ่ นักดำน้ำ นักท่องเที่ยว อาจพากันเข้าไปเกาะบนตัวปลากะเบน ซึ่งอาจพลาดถูกเงี่ยงของปลากะเบนที่มันแทงทะลุตัวได้

ภาพปลากะเบนใต้น้ำทะเลบริเวณชายหาด

ที่มา : <https://www.catdumb.com/queen-of-the-stingrays-777/>

ภาพปลากะเบนที่มา:

<https://www.thaihealth.or.th/Content/41357>

ลักษณะทั่วไปของปลากะเบน

ปลากะเบน (string ray) เป็นสัตว์จำพวกปลากะดุกอ่อน (cartilaginous fish) มีรูปร่างลักษณะลำตัวแบน มีครีบขนาดใหญ่แผ่ออกข้างตัว ทำให้มองเห็นลักษณะลำตัวเป็นแผ่น มีหางเรียวยาว มีหนามแหลมบริเวณโคนหาง ด้านบนลักษณะหนามเป็นแท่งแบนยาว ปลายแหลม ขอบหนาม มีรอยหยักเป็นฟันเลื่อย มีท่อน้ำออก (spiracle) 1 คู่ อยู่ด้านหลังของหัว ทำหน้าที่ให้น้ำเข้าออกไหลเวียนผ่านเหงือกเพื่อการหายใจ ซึ่งจะไม่ไหลเวียนผ่านปากที่อยู่ด้านล่างลำตัว เหมือนกับปลาฉลามหรือปลากะดุกแข็งจำพวกอื่น (กรมทรัพยากรชายฝั่งทางทะเล, 2562)

โดยทั่วไปแล้วนั้น ปลากระเบน จะชอบฝังตัวใต้พื้นทรายหรือโคลนใต้น้ำ สามารถดำน้ำได้รวดเร็ว อาหารส่วนมากของปลากระเบน ได้แก่ หอย กุ้ง ปู หรือปลาขนาดเล็กตามพื้นน้ำเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ฟันที่มีลักษณะเป็นฟันบด ขบเปลือกของอาหารให้แตกก่อน ด้านประโยชน์อื่น ๆ ของปลากระเบนนั้นสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ส่วนของเนื้อปลาสามารถนำมาปรุงอาหารบริโภคได้หลากหลายเมนู เช่น ผัดเผ็ด ผัดซี๊มา หรือผัดฉ่า เช่นเดียวกับปลาฉลาม หรือแปรรูปเป็นปลาตากแห้ง ปลาป่น นำมาเป็นส่วนผสมของเครื่องยาจีน หนังของปลากระเบนสามารถนำมาทำผลิตภัณฑ์เครื่องหนัง หรือทำเป็นเครื่องประดับ ปลากระเบนจึงเป็นอีกหนึ่งเป้าหมายของมนุษย์ ที่ใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจ ซึ่งหากการเข้าไปสัมผัสใกล้ชิดโดยไม่ทันได้ระวังหรือทราบอันตรายอาจทำให้มนุษย์เองเป็นฝ่ายได้รับพิษจากปลากระเบน

ปลากระเบนที่พบทั่วโลกมีมากกว่า 600 ชนิด สำหรับในประเทศไทย พบทั้งชนิดน้ำจืดและน้ำเค็ม ในส่วนของปลากระเบนน้ำเค็มนี้มีหลากหลายชนิด ที่รู้จักกันดีคือปลากระเบนราหูน้ำเค็ม ปลากระเบนนก ปลากระเบนจุดฟ้า สามารถพบได้ทั้งในทะเลอันดามันและทะเลชายฝั่งอ่าวไทย

ปลากระเบนที่มีพิษรุนแรงที่พบในน่านน้ำไทยได้แก่ ปลากระเบนชายธง , ปลากระเบนธง , ปลากระเบนนก ปลากระเบนพวกนี้จะมีเงี่ยงพิษขนาดใหญ่อยู่ที่ปลายหาง เมื่อเงี่ยงปลาไปทิ่มแทงเหยื่อต่อมพิษจะปล่อยพิษเข้าไปในบาดแผล

ภาพปลากระเบนนก (Eagle rays)

ภาพปลากระเบนธง (Whiprays)

ที่มา : <https://phuketaquarium.org/>

<https://sites.google.com/site/mantabirostris00285/plak-ra-ben-thng>

พิษของปลากระเบน

ปลากระเบนมีลักษณะเด่น คือที่บริเวณโคน หรือ กึ่งกลางหางจะมีเงี่ยงแหลมยาว 1-2 ชิ้น ที่ใช้เป็นอาวุธทิ่มแทงศัตรูที่มารบกวนได้ โดยอาจมีความยาวได้ถึง 35 เซนติเมตร และมีสารเคมีที่มีความเป็นพิษเคลือบอยู่ เป็นสารโปรตีน ออกฤทธิ์ 2 อย่างคือ สร้างความเจ็บปวด และมีโปรตีนเอ็นไซม์ย่อยเนื้อเยื่อทำให้เกิดเนื้อตายสีดำ

ช่องทางการถูกพิษ

- ถูกเงี่ยงของปลากระเบนทิ่มแทง ซึ่งเงี่ยงของปลากระเบนเป็นอาวุธที่สำคัญมาก เพราะมีต่อมพิษด้วยอยู่ที่โคนเงี่ยง ซึ่งหากโดนเงี่ยงนี้ทิ่มแทงจะได้รับพิษที่ทำให้เกิดอาการเจ็บปวดอย่างมาก เกิดจากพิษที่ปล่อยออกมาจากเงี่ยงและเมือกของปลา
- ทางการสัมผัสถูกเมือกพิษที่เคลือบอยู่บนตัวปลากระเบนโดยตรง

ภาพเงี่ยงปลากระเบน

ที่มา: <https://scontent.fbkk6-1.fna.fbcdn.net>

ภาพบาดแผลจากการเดินเหยียบเงี่ยงปลากระเบน

ที่มา: <https://i3.wp.com/www.catdumb.com>

อาการ

สามารถแบ่งอาการได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. บาดแผล เป็นการบาดเจ็บด้านร่างกายภายนอกที่พบเห็นจากการโดนเงี่ยงของปลากระเบนทิ่มแทงตามร่างกาย ทำให้เกิดการฉีกขาดบริเวณผิวหนัง หลอดเลือด หรือหากถูกทิ่มแทงในตำแหน่งอวัยวะที่สำคัญ เช่น บริเวณลำตัว โคนอวัยวะภายใน ปอด หัวใจได้รับการบาดเจ็บ เสียเลือดมากอาจทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ เมื่อเกิดบาดแผล จะพบอาการสำคัญคือ ปวดบริเวณแผลอย่างรุนแรงมาก โดยอาการปวดอาจรุนแรงไม่สัมพันธ์กับขนาด

ของบาดแผล ปวดนาน 30 - 90 นาที และปวดต่อเนื่องไปอีกประมาณ 48 ชั่วโมง อาจมีอาการบวม แดง มีจุดจ้ำเลือด และอาจรุนแรงเป็นเนื้อตายบริเวณแผลได้ นอกจากนี้อาจพบการติดเชื้อของบาดแผล

2. อาการเมื่อได้รับพิษ เป็นอาการที่เกิดจากการได้รับพิษของที่เข้าสู่ร่างกายทางบาดแผล ก่อให้ร่างกายมีปฏิกิริยาต่อพิษที่ได้รับ ทำให้มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน เวียนศีรษะ เหงื่อแตก ปวดท้อง ท้องเสีย ซึม เพ้อ กล้ามเนื้อเกร็งและอ่อนแรงจนสามารถทำให้ระบบหายใจล้มเหลวได้ หัวใจเต้นผิดจังหวะ ความดันโลหิตต่ำ วูบหมดสติ ชัก

วิธีปฐมพยาบาล

การปฐมพยาบาลเบื้องต้น เมื่อถูกเงี่ยงพิษของปลากระเบนที่แทง

1. บาดแผล

- ห้ามเลือด โดยการใช้ผ้าสะอาดกดทับบริเวณบาดแผล เนื่องจากเงี่ยงของปลากระเบนจากที่กล่าวไปนั้นว่ามีลักษณะเป็นรอยหยักคล้ายฟันเลื่อย ทำให้อาจพบว่าลักษณะของบาดแผลจะมีการฉีกขาดมาก การกดห้ามเลือดจึงต้องใช้เวลา หลังจากห้ามเลือดแล้วควรทำความสะอาดบาดแผลทันทีด้วยน้ำเกลือปลอดเชื้อหรือน้ำสะอาด ถ้ายังไม่สามารถหาได้ในขณะนั้น ให้ล้างด้วยน้ำทะเล

- นำเงี่ยงปลากระเบนออก : หากมองเห็นเงี่ยงปลากระเบนที่ทิ่มอยู่ชัดเจน ให้นำเงี่ยงปลากระเบนหรือหนามปลากระเบนออก ซึ่งไม่ควรสัมผัสจับเงี่ยงปลาโดยตรง ควรใส่ถุงมือหรือใช้ฝารอง ผู้ที่ถูกพิษของปลากระเบนจะเจ็บปวดมากบริเวณบาดแผล หากยังไม่แน่ใจว่ามีส่วนของเงี่ยงปลาที่หักค้างอยู่ในร่างกาย

ระวัง!! ปลากระเบน
พิษไม่ร้ายแต่เจ็บตัว

ปลากระเบน : มีรูปร่างแบนมีก้างตัวอยู่ใต้พื้นทรายหรือโคลนใต้น้ำ ตามชายทะเลที่ตื้น โดยธรรมชาติจะไม่ทำร้ายคน ผู้ที่สัมผัสพิษมักเกิดจากการเดินเหยียบปลากระเบนในพื้นทราย ทำให้ถูกเงี่ยงพิษตำจนเกิดบาดแผล

วิธีปฐมพยาบาล

1. เอาเงี่ยงที่หักคางอยู่ออก ใช้น้ำและสบู่ฟอกถูไปมา เพื่อขจัดพิษและสิ่งสกปรก
2. แช่บาดแผลในน้ำที่ร้อนที่สุดเท่าที่ทนได้เพื่อบรรเทาอาการปวด (ห้ามใช้น้ำแข็ง)
3. ทำแผลแบบแผลสดทั่วไป ถ้าปวดมากให้ทานยาแก้ปวด
4. หากมีอาการพิษอื่นๆ ให้รีบนำผู้ป่วยส่ง รพ.

ที่มา : กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

ให้นำส่งโรงพยาบาลเพื่อทำการเอกซเรย์ และทำการผ่าเอาเงี่ยงปลาออก

- แช่ส่วนของบาดแผลลงในน้ำอุ่น เพื่อช่วยบรรเทาความปวด โดยการเตรียมน้ำอุ่นนั้นให้เตรียมน้ำให้ร้อนที่สุดเท่าที่ผู้ได้รับพิษจะสามารถทนไหว ซึ่งความร้อนจะทำให้พิษจากเงี่ยงปลากระเบนซึ่งเป็นสารโปรตีนอย่างหนึ่งเสียสภาพและหมดฤทธิ์ กรณีที่ถูกปลากระเบนแทงเป็นแผลอาจมีเมือกเคลือบแผลไว้ เมื่อกที่มีพิษนี้อาจกินเข้าไปในแผลเรื่อยๆ ทำให้พิษยังคงค้างอยู่เกิดเนื้อตายบริเวณรอบแผลได้ จึงควรล้างด้วยน้ำอุ่นเอาเมือกออกให้มากที่สุด ซึ่งระยะเวลาในการแช่น้ำอุ่นอาจนาน 30-60 นาที หรือจนกว่าอาการปวดจะทุเลา โดยระหว่างที่แช่น้ำอุ่นนั้น เมื่อระยะเวลาผ่านไปความร้อนจะลดลงทำให้ไม่สามารถบรรเทาความเจ็บปวดได้ จึงต้องคอยเติมน้ำร้อนเพื่อรักษา

อุณหภูมิของน้ำให้อุ่นพอที่จะแช่ให้สามารถช่วยลดอาการปวดได้ หากอยู่ในเรือที่ไม่สามารถหาน้ำอุ่นได้ น้ำทะเล ร้อนๆหรือน้ำทะเลที่ระบายมาจากเครื่องยนต์เรือก็สามารถนำมาช่วยปฐมพยาบาลบรรเทาอาการปวดเบื้องต้น เมื่อบรรเทาความเจ็บปวดแล้วควรรีบนำส่งโรงพยาบาล เพื่อเฝ้าระวังอาการพิษอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นแตกต่างกัน แล้วแต่บุคคลต่อไป

2. อาการพิษอื่นๆ: พิษของเงี่ยงปลากระเบนออกฤทธิ์ต่อระบบต่างๆของร่างกาย ควรได้รับการปฐมพยาบาล ดูแลระดับประคองตามอาการที่ปรากฏ เช่น คลื่นไส้ อาเจียน เวียนศีรษะ ปวดท้อง ท้องเสีย สามารถให้ยาสามัญประจำบ้านบรรเทาอาการและดูแลให้พักผ่อน หากมีอาการรุนแรง เช่น ช็อค หัวใจเต้นผิดจังหวะ ความดันโลหิตต่ำ วูบ หหมดสติ ชัก กล้ามเนื้อเกร็งและอ่อนแรงซึ่งอาจทำให้ระบบหายใจล้มเหลวได้ ควรรีบนำส่งโรงพยาบาล

การดูแลรักษาผู้ที่ได้รับพิษจากปลากระเบน

การรักษาเริ่มจากการห้ามเลือดที่บาดแผล และนำหนามพิษจากเงี่ยงของปลากระเบนออกจากร่างกายของผู้ที่ได้รับพิษจากปลากระเบน อาจต้องทำการผ่าตัดเพื่อนำหนามพิษที่ติดค้างอยู่ออกจากร่างกายและทำความสะอาดแผล (surgical wound exploration debridement and remove foreign body) ปัจจุบันยังไม่มี การตรวจทางห้องปฏิบัติการสำหรับพิษจากปลากระเบน อาจเอกซเรย์หรืออัลตราซาวด์เพื่อประเมินว่าได้นำเศษหนาม ออกหมดแล้ว การแช่บาดแผลในน้ำอุ่น 45 องศาเซลเซียสนาน 30-60 นาที จะช่วยบรรเทาอาการปวดโดยความ ร้อนช่วยทำลายพิษของปลากระเบนซึ่งเป็นโปรตีนได้ ให้ยาแก้ปวดหรืออาจใช้ยาชา (local anesthetic) ฉีดยา รอบ แผล หรือทำ regional nerve block เพื่อบรรเทาอาการปวด ให้ยาปฏิชีวนะเพื่อป้องกันการติดเชื้อให้การป้องกัน บาดทะยัก และให้การรักษาระดับประคองตามอาการ (ศูนย์พิษวิทยารามาธิบดี , 2017)

การป้องกันอันตรายจากปลากระเบน

- หลีกเลี่ยงการเล่นน้ำทะเลหรือเดินเล่นชายหาด บริเวณที่พบปลากระเบนบ่อยๆ
- เมื่อต้องการเล่นน้ำทะเลที่มีน้ำตื้น หรือต้องเดินบนพื้นทะเล ควรกระเท็บเท้าเพื่อทำให้ปลาที่อาจ นอนอยู่บนพื้นทะเลตกใจหนีไป ปลากระเบนจะไม่ถูกคนเหยียบแล้วจะสะดุ้งหนีไป
- เวลาหยิบปลาออกจากแห ไม่ควรใช้มือพยายามจับตัวปลาที่มีเงี่ยง ปลาในกลุ่มนี้แม้ว่าตายหลายชั่วโมง แล้วแต่เงี่ยงยังคงมีพิษอยู่ ควรระมัดระวังในการปลดตัวมันจากเบ็ดหรืออวน กรณีนำมาประกอบ อาหารควรสวมถุงมือก่อนสัมผัสปลาโดยตรง

ปลากระเบนไม่ใช่สัตว์ทะเลที่มีความดุร้าย กลับเป็นปลาที่มีความพริ้วไหว สวยงามอยู่ภายใต้ท้องทะเล แต่เมื่อถูกคุกคามหรือทำให้ตกใจ ธรรมชาติที่สวยงามก็ต้องป้องกันตัวเอง หางที่มีเงี่ยงพิษก็อาจไปทิ่มแทงผู้ที่เข้ามา คุกคาม ทำให้ผู้ที่เข้าไปสัมผัสความสวยงามนั้นเกิดบาดแผลจากการถูกทิ่มแทง และได้รับพิษจากเงี่ยงของปลา กระเบนทำให้เกิดความเจ็บปวดรุนแรง ความเจ็บปวดอาจดูมากและรุนแรงกว่าขนาดของบาดแผลที่เห็นภายนอก

ซึ่งเมื่อถูกทิ่มแทงจากหางของปลากระเบนแล้วนั้น ควรห้ามเลือดและทำความสะอาดแผล และบรรเทาความเจ็บปวดด้วยความร้อนโดยการแช่บาดแผลลงในน้ำอุ่นให้ร้อนที่สุดเท่าที่จะทนไหวจนกว่าอาการปวดจะทุเลา และรีบนำส่งโรงพยาบาลเพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือในการเอาหนามพิษที่ติดค้างอยู่บริเวณแผลออก

ทุกทีที่มีความสวยงามอาจมีภัยร้ายซ่อนอยู่ ทะเลก็เช่นกัน จึงควรระวังและป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นอยู่เสมอ ผู้ที่ไปท่องเที่ยวทะเลก็ควรระมัดระวังตัวเองจากภัยร้ายจากสัตว์น้ำทางทะเลที่มีพิษ ซึ่งเราอาจได้รับพิษจากการกัด ทิ่มแทง หรือต่อย และปล่อยสารพิษเข้าสู่บริเวณบาดแผล ไม่ว่าจะเป็นจากปลากระเบน แมงกะพรุนกล่อง ปะการังไฟ ดอกไม้ทะเล กูทะเล ปลาสิงโตทะเล เม่นทะเล ฯลฯ ควรหลีกเลี่ยงการเล่นน้ำหรือเดินเล่นบริเวณหาดที่มีความชุกของสัตว์น้ำทางทะเลที่มีพิษเป็นอันตราย หลีกเลี่ยงการสัมผัสโดยตรงกับสิ่งที่เราพบเจอในน้ำ ซึ่งอาจจะเป็นการทำลายความสวยงามทางธรรมชาติหรือเป็นการสัมผัสพิษโดยที่เราไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เราควรที่จะสังเกตค่าเตือน ป้ายสัญลักษณ์เตือนจากเจ้าหน้าที่ เพื่อให้เตรียมระมัดระวังได้ถูกต้อง แต่หากเมื่อได้รับอันตรายจากสัตว์น้ำทางทะเลที่มีพิษแล้ว สิ่งสำคัญคือ ควรตั้งสติ รีบทำการปฐมพยาบาลเบื้องต้นไปพร้อมกับร้องขอความช่วยเหลือจากผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงหรือหน่วยงานช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ และเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลต่อไป

ท่องเที่ยวปลอดภัย ห่างไกลจากเงี่ยงพิษปลากระเบน

อ้างอิง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สัตว์ทะเลมีพิษ.[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 25 มกราคม 2563].แหล่งที่มา
<https://www.dmcr.go.th/miniprojects/114/31198>

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ปลากระเบน [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2563].แหล่งที่มา
<https://www.dmcr.go.th/detailAll/24160/nws/141>.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ แจงกระเบนมีพิษจริง แต่ไม่ร้ายแรงให้รับมืออย่างมีสติถูกวิธี
 [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2563].แหล่งที่มา<https://www.thaihealth.or.th/Content/41357->
 อติสรณ์ มนต์วิเศษ. สัตว์ทะเลมีพิษ และเป็นอันตราย.[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 25 มกราคม 2563].แหล่งที่มา
http://webdb.dmsc.moph.go.th/ifc_toxic/a_tx_1_001c.asp?info_id=83

จันทนา อินทปัญญา, สุกัญญา วิศาล. เสาวภา เย็นจิตต์, รัชณี เอมะรุจิ. สัตว์ทะเลที่เป็นอันตรายหรือมีพิษ.

[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 25 มกราคม 2563].แหล่งที่มา [www.nicaonline.com/web/index.php/2016-](http://www.nicaonline.com/web/index.php/2016-08-30-02-19-31/2016-08-30-14-15-11/749-2019-04-18-03-16-16)
 08-30-02-19-31/2016-08-30-14-15-11/749-2019-04-18-03-16-16

สถาบันโรคผิวหนัง นายแพทย์โกวิท คัมภีรภาพ. อันตรายจากปลากระเบน (Stingrays). [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ
 25 มกราคม 2563].แหล่งที่มา http://inderm.go.th/news/myfile/251535b6130b354b9d_465.pdf

กระทรวงสาธารณสุข ปลากระเบนพิษไม่ร้ายแต่เจ็บตัว.[อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2563].แหล่งที่มา
<https://www.moph.go.th/index.php/news/read/877>

ศูนย์พิษวิทยารามาธิบดีคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. สัตว์ทะเลมีพิษกลุ่มที่มี
 กระดูกสันหลัง (Vertebrate).<https://med.mahidol.ac.th/poisoncenter/th/pois-cov/vertebrate>